

Rekognosciranje doline reke Rabas

Izvršeno je sistematsko ekstenzivno rekognosciranje čitavog toka reke Rabas. Pronađena su tri lokaliteta koji datiraju iz srednjeg veka, odnosno antike. Svi lokaliteti su nekropole, sa različitim brojem nadgrobnih spomenika.

*Prema podacima dobijenim prethodnom analizom prirodnih odlika, kao i teren-
skim istraživanjem, moguće je pretpostaviti da dolina reke Rabas nije u praisto-
riji posedovala optimalne uslove za trajno naseljavanje i život zem-
ljoradničko/stočarskih zajednica.*

Uvod

Dolina reke Rabas nalazi se severno od Valjevske kotline. Ova geografska mikroregija obuhvata prostor od izvorišta reke u selu Rabas, pa sve do ušća u Kolubaru u selu Lukavcu. Dosad na ovom području nisu zabeleženi pokušaji sistematskog rekognosciranja, osim rada arheologa Željka Ježa, dr Đorđa Jankovića i drugih, koji su radili na području između sela Dublja i Dupljaja. Kako rezultati njihovog rada, sem studije Ježa i Starovića (1994), do sada nisu temeljito publikovani, cilj ovog projekta bio je pronađemo, opišemo i kartiramo zajedno novootkrivene i od ranije arheološki poznate lokalitete.

Sistematskim ekstenzivnim rekognosciranjem obuhvaćene su obe obale toka, čija je ukupna dužina 26 km. Rekognoscirana su ona područja koja su predstavljala potencijalne terene sa lokalitetima. Pre našeg istraživanja na teritoriji Rabasa, bili su već poznati sledeći lokaliteti:

1. Banovo Brdo, selo Gornja Bukovica; ostaci rimske villa rusticae /IV vek n.e/ (Jež i Starović 1994: 378);
2. Gornja Bukovica, selo Gornja Bukovica; rimska nekropola /III-IV vek n.e/ (ibid.: 375);
3. Ranovača, selo Brankovina; gvozdenuobodska nekropola pod tumulima (ibid.: 374);

*Danica Lepojević
(1980), Tišov Veles
(Makedinija), ul. Blagoj
Gorev 137 2/17,
učenica 1. razreda Gim-
nazije „Kočo Racin” u
T. Velesu*

*Darko Karanović
(1978), Batajnica (Beo-
grad), Bojčinska 11,
učenik 2. razreda De-
vete beogradske gimna-
zije*

4. Krivošija, selo Zabrdica; višeslojno nalazište sa tragovima materijalnih ostataka iz starijeg gvozdanog doba, kao i rimske epohe (ibid: 374, 378);

5. Selište, selo Babina Luka; naselje kasnorimskog perioda (ibid: 375);

6. Imanje Radomira Gudovića, između sela Duplja i Dubljaje; ulomci praistorijske keramike (nepublikovana građa pomenutog rekognosciranja iz 1986. godine);

7. Mađarsko groblje, Staro Selo; nekropola okvirno datovana na početak XIX veka (ibid);

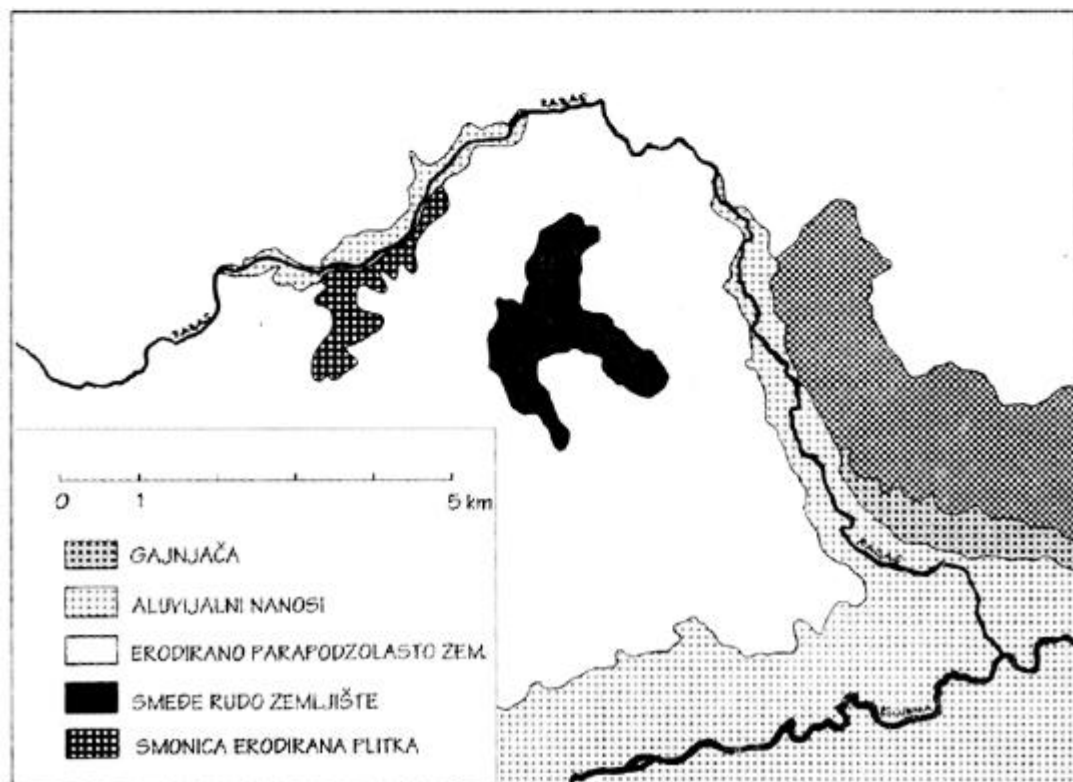
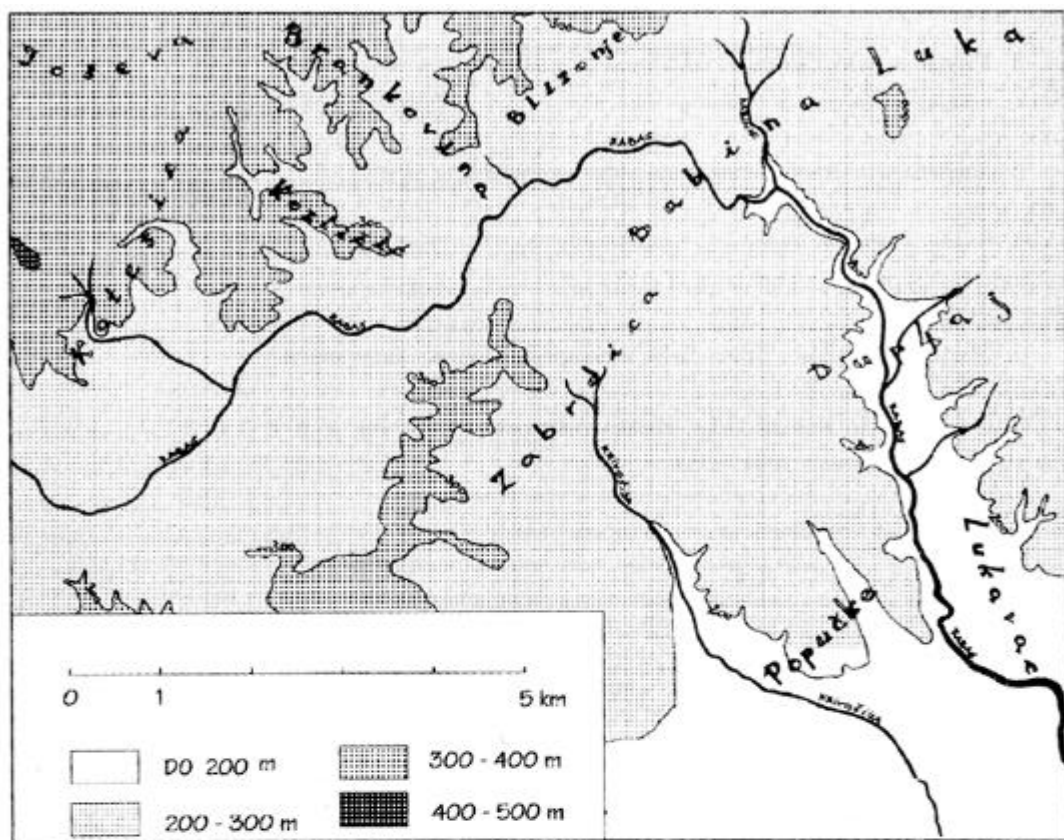
8. Crkvina, selo Babina Luka; rimska nekropola /III-IV vek n. e. / (Jež 1992; Jež i Starović 1994: 375).

Prirodne karakteristike

Dolina Rabasa kao geografska mikrocelina severozapadne Srbije pripada široj zoni umereno kontinentalne klime, sa odlikama kakve imaju severna Šumadija, čitava Kolubara i Tamnava. Kako je smeštena na severnom kraju doline gornje Kolubare, nije omeđena lancem visokih Valjevskih planina (što je slučaj sa dolinama južnih pritoka Kolubare Gradcem, Banjom, Ribnicom ili Toplicom), pa su i mikroklimatska kolebanja znatno slabije izražena.

Sama reka Rabas, najduža leva pritoka Kolubare, izvire na 400 metara nadmorske visine iz nekoliko izvora u istoimenom selu u Jautini. Od svog izvora, pa sve do ušća u Kolubaru (na 147 m n. v), Rabas gradi dolinu u uzvišenjima i zaravnima koje pripadaju niskim gornjokolubarskim nivoima (Jovanović 1956). Sve do Međaša u Babinoj Luci, ta dolina je srazmerno uska, ali je na dosta mesta proširena. Od Međaša pa do ušća u Kolubaru, pretvara se u široku plodnu niziju. Opšti oblik doline Rabasa je asimetričan. Tu asimetričnost uslovlila je nejednaka otpornost stena. Sama reka ima tzv. bujičarski režim: preko leta nivo vode se smanjuje, a mnogi sekundarni potoci presušuju. Zbog nepropustljivosti terena, u kišnom periodu voda se brzo spušta ka dnu doline i brzo otiče ka Kolubari. U tom periodu Rabas se izliva iz svog korita te plavi obale i aluvijalne ravni širinom i do 150 m.

U gornjem toku Rabas je usmeren u pravcu od severozapada ka istoku, gde preseca zaravni od 500-369 m. nadmorske visine, dužinom toka od 6 km. Zatim, skreće u pravcu jugozapad-severoistok, gde sada preseca zaravni od 300 m nadmorske visine, dužinom toka od 9 km. Kod Babine Luke, Rabas laktasto skeće na jug i tako teče poslednjih 11 km, sve do Kolubare. Na ovoj teritoriji on preseca zaravni od 300-260 m nadmorske visine.

Zaravni doline Rabasa imaju šljunkovito-peskoviti pokrivač. Takođe, one imaju i dvojake morfoGENETSKE odlike. Više rabaske zaravni (od 500-360 m nadmorske visine) izgrađene su u starim (paleozojsko-trijaskim) stenama Vlašića (Jovanović *ibid.*). U donjim delovima doline zastupljeni su sledeći tipovi stena: neogena glina, laporac, kao i moćne naslage šljunka. Sve do skretanja toka u Babinoj Luci, tle u dolini Rabasa je *neplodno*, da bi dalje dolina postala donekle plodna ravnica (Sl. 1):

U gornjem i srednjem Rabasu s otpornijih paleozojsko-mezozojskih stena znatno je denudovan deluvijalni pokrivač. Produktivno tlo je pretvoreno u tzv. mrtvicu, i to ne samo na dolinskim stranama već i na terasama i pojedinim delova zaravni. Nasuprot tome, u oblasti neogenih naslaga donjeg Rabasa nalazi se mnogo više obradivog tla, ali i tu je spiranje izrazito, naročito po sistemima jaružica i vododerina (Jovanović 1956).

Prema mišljenju geografa Zorana Tanasijevića čitav ovaj navedeni proces denudacije pedološkog pokrivača predstavlja znatno dugotrajni trend, pa se može s pravom pretpostaviti da su ovakvi morfološko-pedološki uslovi preovladavali i u vreme koje je za naše istraživanje značajno – dakle, u poslednjih 2-3 hiljade godina.

Dok su gornji i srednji tok Rabasa većim delom prekriveni šumom, u donjem toku preovlađuju njive, voćnjaci i livade. Na čitavom području toka reke vegetacija je u letnjem periodu veoma bujna. Danas se stanovništvo bavi zemljoradnjom i stočarstvom, ali pretežno u donjem toku. Poed domaćih životinja, u dolini Rabasa obitava sitna i srednja divljač, a u šumskom području srnđac i ptice.

Problem

U ovom projektu osnovni arheološki problem predstavlja pronalaženje i utvrđivanje položaja naselja, utvrđenja, nekropola, ostava i ostalih tipova naseobinskih i drugih lokaliteta. Istraživanje je bazirano na saznanjima o prirodnim karakteristikama, pretpostavljenoj ekonomiji naselja, istorijsko-političkim prilikama i komunikacijama, kako prirodnim, tako i antropogenim.

U prvoj fazi rada, pre nego što smo bili upoznati sa vegetacijom, sastavom tla, hidrologijom, klimom i ostalim prirodnim karakteristikama, označili smo neka mesta kao potencijalna nalazišta i lokalitete. To smo uradili na osnovu karakteristika tipova naselja koja smo očekivali da pronađemo: zemljoradnička, stočarska i lovačka ili gradinska.

Zemljoradnička naselja smo očekivali na rečnim terasama i blagim padinama u blizini rečnih tokova. Na livadama i pašnjacima, kao i po pobrđima iznad doline, nadali smo se da pronađemo stočarska i lovačka naselja. Ali obično su se nalazila na brdima koja su dva pa i više kilometara udaljena od toka reke. U odnosu na funkciju, gradine su mogle da

Slika 1 (na naspramnoj strani). Karta reljefnih površi i pedološkog sastava srednjeg i donjeg toka Rabasa

Figure 1 (opposite page).

Surface pedology map of middle and lower parts of the river of Rabas.

se nalaze na dominantnim uzvišenjima u blizini doline reke. Posle toga, razgledajući i analizirajući reljef, kao potencijalne lokalitete smo odredili sledeća mesta: Livadice, Bošnjakovića brdo, Bobija, Savića brdo, Lipovac, potok Dubovac, zaseok Nikolići, Davidovići, Crkvenac, Čukelj i dva brda istočno od njega, tri uzvišenja od Brđana do Erića, dolina potoka Ranovača, Jabukovca, Babina Luka, Potočari, Dupljajski Rabas i Karanovac.

Osim ovoga, posebno značajni tematski problem jeste hipotetičko postojanje u srednjem ili donjem toku Rabasa *starčevačkog naselja*, zbog toga što se ovaj deo Rabasa Kolubarom povezuje sa Mačvom. Kako u direktnoj Kolubarskoj dolini nije konstatovano nijedno starčevačko naselje, a pećinska stanica Šalitrena pećina u kanjonu Ribnice jasno pokazuje prisustvo lovaca iz vremena ranog neolita i u valjevskom kraju, pretpostavili smo da je komunikacija trebala ići baš tokom Rabasa.

Dalje, po rečnim terasama su postojale predispozicije i za lociranje manjih seoskih naselja (*villae*, *vicus*-i i sl.) u doba razvijene antike, tj. u vreme dominacije Rimljana ovim prostorima.

Koncepcija i metodologija istraživanja

Istraživanje se sastojalo iz 3 faze:

- pripremna faza
- terenska faza
- analiza dobijenih podataka.

U prvoj fazi smo se preko literature upoznali sa načinom života ljudi u periodu do Novog veka, kao i sa metodologijom rekognosciranja. Na isti način, upoznali smo se sa tipovima naselja, običajima, načinom sahranjivanja i vrstama materijala. Proučili smo prirodne odlike doline Rabasa: položaj, geomorfološke i pedološke karakteristike terena, reljef, klimu, vegetaciju.

Druga faza je obuhvatala sistematsko terensko rekognosciranje doline reke Rabas. Lokalitete smo pronalazili na nekoliko načina:

- analizom toponima na topografskoj karti
- intervjuisanjem lokalnih meštana
- prospekcijom samog terena.

Prilikom dokumentacijske obrade lokaliteta, koristili smo tzv. R-kartone (kartone za rekognosciranje koje su u upotrebi u ISP), topografske karte u razmeri 1 : 25000 (Pričević 096-2-4; Valjevo 2-3; Mionica 097-1-3), kao i pedološku kartu (Valjevo 1).

U orijentaciji smo se još pomagali i kompasom. Izvršeno je opisivanje, merenje pantljičkom, skiciranje, fotografisanje svakog lokaliteta, kao i njegovo ubeležavanje na kopiju odgovarajuće topografske karte. Na ovaj način dobijena je upotpunjena arheološka karta ovog područja.

Treća faza rada na projektu sastojala se od analize dobijenih rezultata. U ovoj fazi smo hronološki razvrstali pronađeni materijal i lokalitete. Izvršili smo kartografsko obeležavanje lokaliteta, a zatim smo i sačinili krajnji izveštaj.

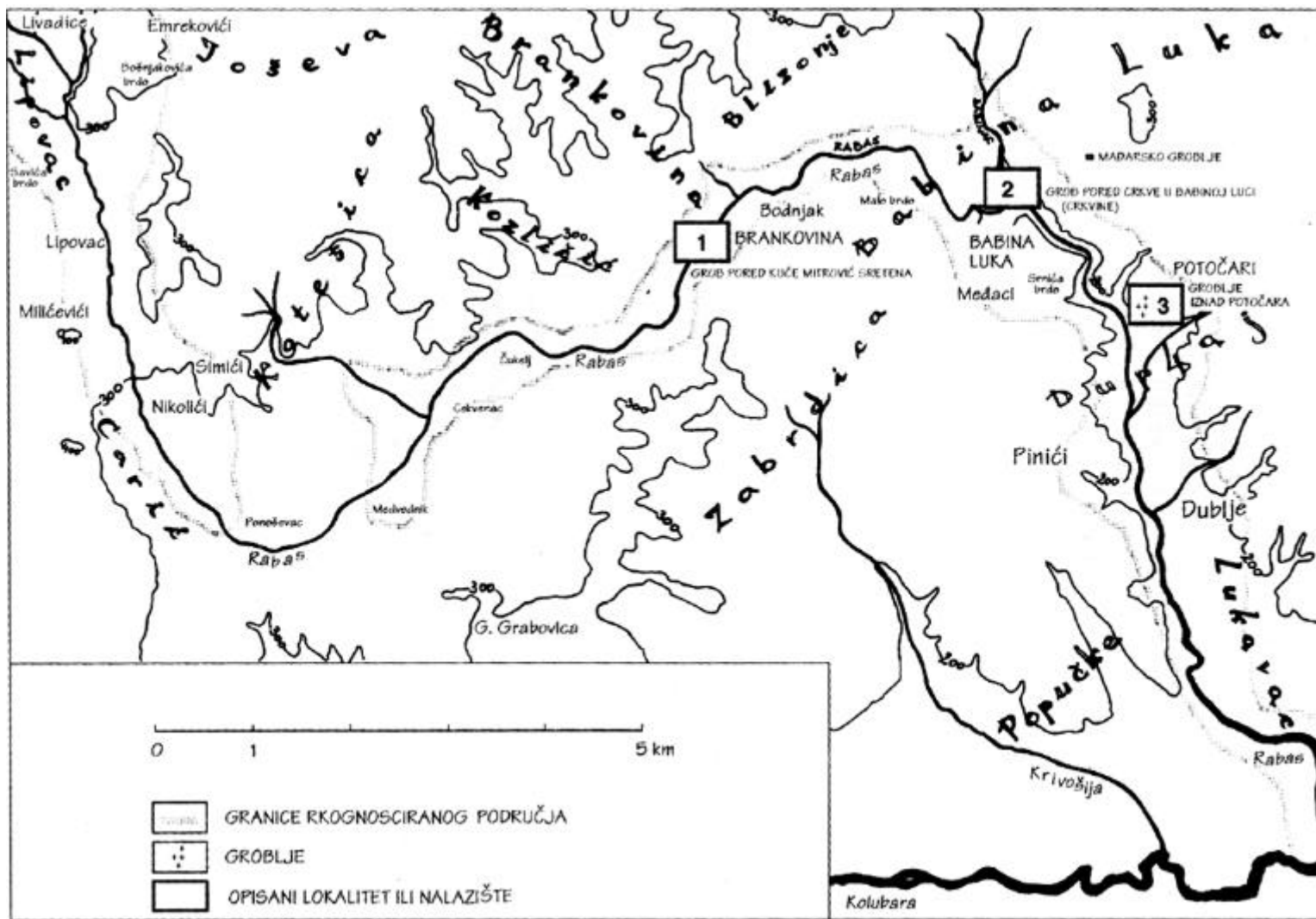
Opis istraživanja

Započeli smo kod Livadica u oblasti Jautine i produžili smo ka zaseoku Emrekovići, selo Rabas. Posle penjanja na kotu 405, spustili smo se do Rabasa i krenuli ka Bošnjakovića brdu. Obišli smo prvi i drugi plato Bošnjakovića brda. Spustili smo se do Rabasa i zatim smo obišli Savića brdo. Sledili su kota 405 i brdo Bobija. Istim putem smo se vratili nazad do Savića brda i spustili smo se dolinom jednog potoka koji se uliva u Rabas. Prateći i dalje tok Rabasa, sa čije se leve strane sada nalaze šume, a sa desne rečne terase, u zaseoku Milićevići, selo Rabas, uočili smo proširenje Rabasa, kao i njegovo ukopavanje. Na desnoj strani reke, gde su i dalje rečne terase, rekognoscirali smo dolinu jednog potoka, koji se u Rabas uliva na koti 305. Leva strana je previše strma i prekrivena šumom. Posle ove površine, krećući se dolinom potoka Dubovac, sišli smo do kote 290, a stigli smo do zaseoka Nikolići, selo Kotešica. Zatim, putem prema Simićima, krenuli smo ka Rabasu iznad kote 383, pa preko kote 352 uputili se ka brdu zvanom Medvednik.

Posle mesta na kom drum preseca Rabas, prošli smo pored Medvednika i krenuli tokom Rabasa koji je ovde sa desne strane zagrađen strmim i šumom prekrivenim brdima, dok su sa leve strane blage rečne terase. Prošli smo pored izvora Crkvenac. Posle pregledanja jednog potoka koji se na koti 245 sa leve strane uliva u Rabas, popeli smo se na brdo Čukelj, koje se nalazi na desnoj strani. Brdo na kojem se nalazi kota 330 i ono istočno od njega su bili sledeći deo posla. Krenuli smo putem ka Babinoj Luci koji najvećim delom ide uz Rabas. Na tom putu, posle mosta kod Brankovine, konstatovali smo *prvo nalazište*, koji datira iz vremena poznog srednjeg veka. Posle obilaženja svih rečnih terasa sa obe strane, prošli smo pored Bodnjika i prošli rečne terase do izvora Jabukovca koji se u Rabas uliva sa njegove leve strane. Dalje smo skrenuli kod kote 198 i dolinom reke stigli do sela Babina Luka. Posle prelaženja potoka Babinac, pronašli smo i *drugi lokalitet*, koji je nakon terenskog ispitivanja ostao problematičan za definitivno hronološko opredeljenje: kasna antika ili srednji vek.

Dalje, pošto je sa desne strane bilo Srnića brdo, krenuli smo levom stranom. U selu Dupljaja, zaseok Potočari, pronađen je *treći lokalitet*, kod kojeg je utvrđeno da datira iz srednjeg veka.

Idući pored Rabasa obišli smo obe njegove terase. Naišli smo na jedan deo puta, koji je sa desne strane bio usečen u prvu rečnu terasu, ali

celom njegovom dužinom, koja iznosi negde oko 1.5 km, nije bilo nikakvih tragova arheoloških pokretnih ili nepokretnih nalaza. Dalje smo išli kroz zaseok Dublje, delo Lukavica i stigli do mosta na koti 163.

Ispitujući levu stranu putem, kroz zaseok Karanovac, prešli smo Rabas. Posle pregledanja rečne terase sa obe strane, skrenuli smo kod kote 181 i rekognoscirali levu i desnu stranu puta. Prešli smo preko auto-puta Beograd-Valjevo, obišli kotu 148.5, kao i ušće Rabasa u Kolubaru.

Rezultati

Tokom čitavog terenskog dela istraživanja pronađena su tri lokaliteta/nalazišta, koji uglavnom datiraju iz srednjeg veka ili antike. Svi pronađeni lokaliteti predstavljaju nekropole, sa različitim brojem ukopa i nadgrobnih spomenika.

Pronađeno nalazište je:

1. Grob i nadgrobni spomenik pored kuće Sretena Mitrovića

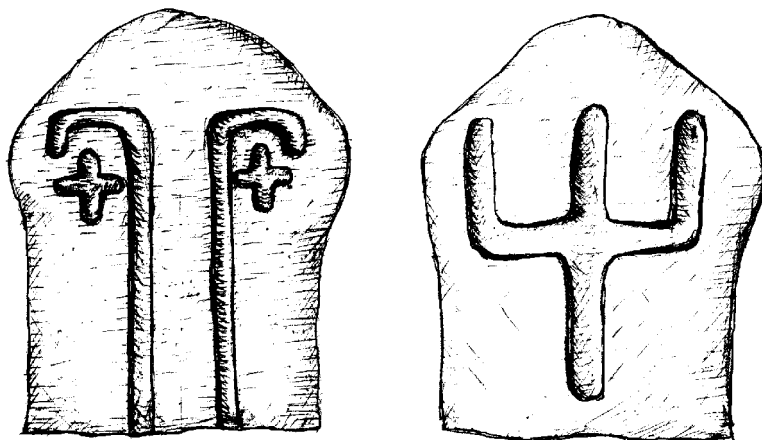
Topografska karta: Valjevo 096-2-4

Geografske koordinate: $x = 7426.5$, $y = 4893$

Naseljeno mesto: selo Brankovina, opština Valjevo

Vlasništvo: Sreten Mitrović

Nalazište je smešteno sa leve strane reke Rabasa na oko 100 m zapadno od same reke. To je, u stvari, jedan kameni nadgrobni spomenik, visine 80 cm, a širine 60 cm. Na prednjoj strani urezana je predstava ljudskog lica, sa krstovima na mestima očiju. Na naličju se nalazi urezan simbol sličan slovu psi grčkog alfabeta (Sl. 3). Kamen je ukopan u zemlju i nakrivljen. U podnožju vidljivog dela lica spomenika vide se udubljenja

Slika 2 (naspramna strana).

Područje obuhvaćeno istraživanjem sa ucrtanim lokalitetima

Figure 2 (opposite page).

Survied territory; the sites are marked.

Slika 3.

Prednja strana i naličje nadgrobnog spomenika pored kuće Sretana Mitrovića.

Figure 3.

Front and back sides of the funeral stone at the front of Sreten Mitrović's house.

koja bi mogla predstavljati donji deo lica. Na osnovu urezanih prikaza na licu i naličju spomenika, nalaz smo hronološki opredelili u kasni srednji vek.

2. Crkvine-groblje

Topografska karta: Valjevo 096-2-4

Geografske koordinate: $x = 7466$; $y = 4803$

Naseljeno mesto: selo Babina Luka, opština Valjevo

Vlasništvo: crkvena opština

Lokalitet je smešten sa leve strane Rabasa, na livadi između Rabasa i potoka Babinac. Na toj livadi se nalazi nova crkva, koja je izgrađena na temeljima stare crkve. Od Andreja Starovića smo saznali da je prvobitna crkva građena na temeljima kasnoantičke bazilike. Zapadno od crkve nalaze se tri nadgrobna spomenika koji i čine lokalitet koga smo ispitali.

Dva od tri spomenika su od grubo obrađenog kamena, bez ikakvih znakova ili natpisa na njima. Treći spomenik se sastoji od dve horizontalne pravougaone ploče i jednog kamena koji se uzdiže nad njima. Ovaj treći kamen je braon boje i ima na licu reljefnu predstavu krsta (Sl. 4). Pretpostavljamo da lokalitet pripada srednjem veku, mada postoji i pretpostavka da datira iz kasne antike.

3. Potočarsko groblje

Topografska karta: Valjevo 096-2-4

Geografske koordinate: $x = 7413$; $y = 4916$

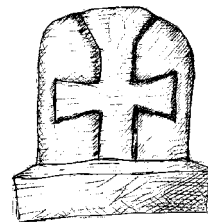
Naseljeno mesto: selo Potočari, opština Valjevo

Lokalitet se nalazi na levoj obali Rabasa, na uzvišenju od oko 400 m istočno od reke. Dimenzije lokaliteta su 50×100 m. Oko groblja na uzvišenju je šuma. Po natpisima na nadgrobnim spomenicima ustanovili smo da je groblje korišćeno tokom prošlog i ovog veka. U jugozapadnim delu groblja, koji je zarastao u korov, naišli smo na veću koncentraciju starijih nadgrobnih spomenika. Svi su pretrpeli izvesna oštećenja. Izdvojili smo pet reprezentativnih spomenika:

– prvi spomenik ima urezan krst i tri pravilna kruga u njemu; ispod krsta se nalazi tekst ispisan teško čitljivim pismom. Spomenik je od fino obrađenog kamena.

– drugi spomenik je takođe od kamena, malih je dimenzija i grubo je obrađen. Na sredini se nalazi grubo urezan krst malih dimenzija. Spomenika ovakvog oblika na ovom lokalitetu ima više, međutim neki su i bez predstave krsta.

– treći spomenik je istog oblika i dimenzije kao i prethodni. Takođe, i ovde je u pitanju gruba obrada kamena. Međutim, ovaj spomenik na prednjoj strani nema predstavu krsta, niti bilo čega drugog.

Slika 4.
Prednja strana nadgrobnog spomenika sa lokaliteta Crkvine

Figure 4.
Front side of the funeral stone at site of Crkvine.

– četvrti spomenik je, kao i prvi, izrađen od fino obrađenog kamena. Na njegovom licu urezana je predstava kvadrata, a u njemu takozvani *malteški krst*.

– peti spomenik je od belog krečnjaka, pravougaonog je oblika i na njegovom licu je urezan rimski broj 1 (I).

Većina pronađenih nadgrobnih spomenika na ovom lokalitetu sličnih je karakteristika kao i navedeni drugi i treći spomenik. Pretpostavljamo da bi njihovo hronološko opredeljenje bilo vezano za kasni srednji vek.

Diskusija i zaključak

Na osnovu svega do sada iznetog može se zaključiti da na područjima doline reke Rabas koja su pri ovom projektu obrađena nema nikakvih drugih arheoloških nalaza, sem onih iz srednjeg veka ili antike. Iako pri ovom projektu lokaliteti iz praistorije nisu otkriveni, ne možemo sa sigurnošću tvrditi da oni ne postoje. Bujna vegetacija nam je ometala pronalaženje lokaliteta, pa stoga stoji mogućnost da su oni lokaliteti koji bi u drugim sezonskim uslovima bili vidljivi, ostali nepronađeni.

Takođe je važno da su komunikacije u aluvijalnoj ravni Rabasa (gornji tok posebno), veoma slabe ili ih uopšte nema, zato što Rabas plavi taj predeo. Na prvim i drugim rečnim terasama ih takođe nema, zbog velikog nagiba i denudacije terena. Prve ozbiljne komunikacije i pogodne lokacije za njih javljaju se u pobrđima iznad same doline reke, na oko kilometar od rečnog korita. Ovi predeli su veoma udaljeni od Valjavske kotline, a i tle je veoma lošeg kvaliteta, tako da mogućnost postojanja zemljoradničkih naselja veoma mala.

Lovačka i stočarska naselja nisu pronađena jer se verovatno nalaze na lovištima po pobrđima koja su daleko od komunikacija i doline reke. Mala je i verovatnoća pronalaženja naselja gradinskog tipa, jer Rabas ne predstavlja strateški važnu ili veliku reku. Pojedine istaknute tačke koje su predstavljale potencijalne lokalitete slabo su povezane sa tokom reke i Valjevskom kotlinom u kojoj je koncentracija naselja za sigurno bila veća jer je i tlo plodnije. Odatle kreću i komunikacije ka drugim važnim centrima.

Kao što se vidi sa pedološke karte, veći deo rekognosciranog područja je prekriven parapodzolastim zemljištem koje je veoma nepogodno za obrađivanje. Erozija zemljišta i denudacija su veoma izražene, čime se umanjuje kvalitet ionako slabo plodnog tla, koje je zastupljeno u većem delu. Za vreme kišnog perioda Rabas plavi veliki deo svoje aluvijalne ravni.

Iz svega ovoga može se zaključiti da je dolina reke Rabas predstavljala u većem delu toka nepogodno područje za naseljavanje. Ovo važi naročito za period praistorije, kada su ljudi veoma teško obuzdavali ćudljive tokove reke i obrađivali zemlju srazmerno primitivnim oruđem.

Pošto do sada nije zabeležen ni jedan pokušaj sistematskog ekstenzivnog rekognosciranja doline Rabasa, ovaj rad predstavlja osnovu za buće projekte koji bi se bavili sličnom tematikom. Analizom lokaliteta pronađenih pri ovom projektu i toponima na karti, moglo bi se doći do starijih arheoloških nalaza u ovoj oblasti ukoliko postoje. Predlažemo da takvo rekognosciranje bude tematsko i da se obavi u periodu marta ili aprila, odnosno oktobra, kao i da obuhvata pobrđa iznad same doline.

Literatura

- [1] Brmbolić M., Pejović E., Janković Đ. i Jež Ž. Rekognosciranje oblasti Valjeva 1986. godine. Nepublikovana originalna dokumentacija ISP, 20-22.
- [2] Jež Ž. i Starović A. 1994. Arheološki lokaliteti i nalazišta u valjevskom kraju. U *Valjevac – veliki narodni kalendar za prostu 1994.* (ur. Z. Joksimović i Z. Ranković). Valjevo: Valjevac, str. 369-381.
- [3] Jovanović B. 1956. *Reljef sliva Kolubare.* Beograd: SANU
- [4] Pavlović Lj. 1991. *Kolubara i Podgorina* (fototipija izdanja iz 1907). Valjevo: Napred.
- [5] Tasić N. i Jovanović B. 1979. *Metodologija istraživanja u praistorijskoj arheologiji.* Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- [6] Trbuhović V. i Vasiljević M. 1983. *Najstarije zemljoradničke kulture u Podrinju.* Šabac: Narodni muzej

Danica Lepojević i Darko Karanović

Field Archeological Survey of the Rabas River Valley

In this research we conducted an extensive, systematic field survey of the Rabas river valley. The project took place in mid August of 1995, in the above mentioned region, which is located NW of the city of Valjevo. The river Rabas is long about 26 kilometers.

In its valley three sites were located: two necropolis and one single grave. Chronologically, one of these necropolis and the single grave were determined into the late Middle Age, while the other necropolis into the late Classical period (according to the material founds).

After the analysis of the survey data, an archeological chart of the region was formed. In the end, according to the data, we can conclude that the Rabas river valley, in prehistoric and later historic times did not possess the necessary conditions to support the existence of long-term settlements.

